

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА I

БРОЈ 1

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR I
VOLUME 1

Accepted on June 18th 2013, at the 6th meeting of the SASA Department of
Languages and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević Đorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
Corresponding member
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2013

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА I
БРОЈ 1

Примљено на VI скупу Одељења језика и књижевности
од 18. јуна 2013. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Борђевић и академика *Предрага Пипера*

Уредник
дописни члан
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2013

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Штампа
Colorgrafx, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2013

САДРЖАЈ

<i>Увод</i>	7
<i>Foreword</i>	9
ПРИКАЗАНЕ КЊИГЕ УТОРКОМ У САНУ (17. XII 1991 – 21. VI 2011)	11
ТРЕБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ (8. XI 2011 – 11. XII 2012).....	61
<i>Стари Грци : портрет једног народа / Иван Јордовић</i>	63
<i>Радост препознавања / Нада Милошевић-Ђорђевић</i>	79
<i>Жива реч : зборник у част проф. др Наде Милошевић-Ђорђевић / уредници Мирјана Детелић, Снежана Самарџија</i>	79
<i>Сентандреја : српске повеснице / Динко Давидов</i>	89
<i>Српска стематографија : Беч 1741. / Динко Давидов</i>	89
<i>Капија Балкана : брзи водич кроз прошлост Београда / Светлана Велмар-Јанковић</i>	99
<i>Лаза Костић / приредио Љубомир Симовић</i>	105
<i>Лаза Костић : 1841–1910–2010 : [зборник радова] / уредник Љубомир Симовић</i>	105
<i>Топонимија Пивске планине / Радојка Цицмил-Реметић</i>	123
<i>Српска енциклопедија. Том I. Књ. 1–2</i>	135
<i>Надмени савезник и занемарено српство : британско-српски односи (1875–1941) / Драгољуб Р. Живојиновић</i>	153

<i>Дечанска пустиња : скитови и келије манастира Дечана / Даница Поповић, Бранислав Тодић, Драган Војводић.....</i>	161
<i>Српска државност у средњем веку / Милош Благојевић.....</i>	169
<i>Грамматика и лексика у словенским језицима : зборник радова с међународног симпозијума / главни уредник Срето Танасић.....</i>	177
<i>На траговима Војислава Ј. Ђурића / уредници Дејан Медаковић, Цветан Грозданов.....</i>	191
<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен дугогодишњем управнику Библиотеке академику Никиши Стипчевићу.....</i>	197
<i>Птице : књижевност, култура / одговорни уредник Никола Тасић ; уредници Драган Бошковић, Мирјана Детелић.....</i>	207
<i>Друштвена и политичка мисао и делатност Владимира Јовановића : зборник радова са научног скупа одржаног 22. и 23. маја 2008. год. / уредници Михаило Марковић, Александар Костић.....</i>	217
<i>Кардиологија / уредници Миодраг Остојић, Владимир Кањух, Бранко Белеслин.....</i>	227
<i>Голи оток. Књ. 1–5 / Драгослав Михаиловић.....</i>	233
<i>Флора Србије. 2 / уредник Владимир Стевановић.....</i>	245
<i>Истакнути српски лекари и професори. Књ. 1 / Радоје Чоловић.....</i>	251
<i>Др Лаза К. Лазаревић – живот и дело : [зборник радова са научног скупа] / [уредници Радоје Чоловић, Брана Димитријевић].....</i>	251
<i>О песмама, поемама и поетици Матије Бећковића : зборник радова / [уредници Јован Делић, Драган Хамовић].....</i>	259
<i>Рачунарска интелигенција у саобраћају / Душан Теодоровић, Милица Шелмић.....</i>	269
<i>Саборно гробље у Сентандреји : прошлост и натписи / приредили Наташа Вуловић, Марија Ђинђић, Владан Јовановић, Данијела Радоњић, Димитрије Е. Стефановић (уредник и аутор уводних студија).....</i>	273
<i>Именик аутора, уредника и говорника.....</i>	281

УВОД

Делови укупне делатности САНУ јесу и приказивање књига и зборника у издању Академије, књига и зборника чији су писци и уредници академици, као и приказивање издања института и центара чији је САНУ оснивач. На тај начин се обнародују и оцењују резултати научних пројеката и личног доприноса чланова САНУ. Приказивање књига уторком у САНУ започето је 1991. године и непрекидно траје до данас. Од новембра 2011. године програми се одвијају под називом *Трибина Библиотеке САНУ*. Када је Академијин Извршни одбор то прихватио, истовремено је усвојио и текст који се штампа на свакој позивници:

„Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области науке и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године.

Од октобра 2011. године уредник Трибине је дописни члан Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.”

Од новембра 2011. прикупљају се текстови написани за Трибину. Сви говорници су добили замолнице да своје прилоге дају за објављивање, али се нису одазвали они који су говорили без написаног текста. Због тога и није могао овај збир радова да буде целовит.

Приказане публикације дате су у хронолошком реду, са основним подацима (наслов, аутор или уредник, место издања, издавач, година). Испод тога, по редоследу казивања на Трибини, уписана су имена говорника с њиховим академским и научним звањима. Потом стоји датум када је књига приказана. Кратка реч уредника, на почетку, изговорена да служи као повезница с беседама које најављује, написана је као израз поштовања према књизи, говорницима и послу на уређивању Трибине. Беседе о приказаним књигама објављују се без измена, како су их аутори послали. Ако неко није дао текст, остаје забележено да је говорио.

У првом делу годишњака презентовани су сви програми од 1991. до половине 2011, под насловом *Приказане књиге уторком у САНУ*, са основним подацима и именом уредника академика Никше Стипчевића.

Други део годишњака *Трибина Библиотеке САНУ* има и такав наслов, са назначеним временским распоном и именом уредника. Потом се нижу беседе о приказаним публикацијама.

Регистар бележи имена поменута у годишњаку, а садржај наслове публикација и ауторе, односно уреднике.

Покретањем овог годишњака прибирају се чињенице које су део историје САНУ, скреће се пажња на Академијину издавачку делатност, упознаје се научна и остала јавност са стваралачким активностима академика и даје се сведочанство (које нажалост није потпуно) о елитном месту за приказивање књига.

С таквим намерама креће први број *Трибине Библиотеке САНУ*. Предлог за покретање *Трибине*, као нове серије, подржали су Савет Библиотеке, Одељење језика и књижевности, Издавачки одбор и Извршни одбор, а одлуку је донело Председништво САНУ 5. априла 2013. године.

Стручне сараднице у припреми приказивања књига биле су библиотекарке Љубинка Васић од 1991. до 2010. и Биљана Јоцић од 2010, у сарадњи са запосленима у Библиотеци и заједничкој служби САНУ.

април 2013.

М. В.

FOREWORD

Among many activities of the Serbian Academy of Sciences and Arts (SASA) there are public presentations of new monographs or collected papers published by the SASA, written or edited by SASA members, as well as new editions published by SASA institutes and centers. In this way, the results of scientific projects and personal contributions of SASA members are presented to the public eye and made available for assessment. The public presentations of books at the SASA on Tuesdays have been taking place since 1991. As of November 2011, the programmes have been running under the name *of the SASA Library Forum*. Once the Executive Council of the Presidency adopted the new name, it simultaneously approved the content of the text printed on every letter of invitation for the Forum:

“The SASA Library Forum was established so as to present to the public eye new books on science and arts written by SASA members, new SASA publications and the editions of SASA institutes. From 1991 to 2011 Nikša Stipčević, the director of the SASA Library, was the first editor-in-chief of the SASA Library Forum.

Since October 2011, corresponding member Miro Vuksanović, the director of the SASA Library, has been the Forum’s editor-in-chief.”

Since November 2012, the texts of the speeches uttered at the Forum have been collected. All participants received letters of request to hand in their speeches for publication; however, those who gave a speech without prior having prepared a written text did not answer the call. Hence this collection could not have been an integral one.

The publications presented at the Forum are listed chronologically, offering basic information (the title, author or editor, the place of publication, the publisher, and the year of publication). Beneath these, according to the Forum addressing turns, the names of participants accompanied with their academic and scientific titles are written. Afterwards, the date when the Forum was held is given. A short opening word by the Forum’s editor-in-chief follows, uttered in order to serve

as a link to the ensuing speeches, written out of admiration and respect for the publication presented, the participants and the editing task he was entrusted with. The reviews on the books presented are given with no alternations, in the original form the authors handed in. If someone has not submitted a text, their name is nevertheless mentioned among the participants.

The first part of this annual, entitled *The books presented on Tuesdays at the SASA*, brings a list of all programmes held in the period 1991-2011, basic information on the presentations and the name of the first editor-in-chief, academician Nikša Stipčević.

The latter part of *the SASA Library Forum* annual bares the same name, providing information on period when the Forums were held and the name of the editor. There after, the speeches on the books presented ensue.

Index provides names mentioned in the annual whereas the contents include titles of the publications presented, names of the authors, that is, editors.

By commencing this annual publication, the facts that marked the history of the SASA have been compiled, attention is drawn to the publishing activity of the Academy, scientific and non-scientific audiences are informed on creative endeavours of academicians and a sort of a testimony (though unfortunately not a complete one) about an exclusive spot where books are presented is given.

These were intentions that inspired the initiative for the first volume of *the SASA Library Forum*. The proposal to establish *the Forum* as a new Academy series received support from the Lybrary Council, Department of Language and Literature, Publishing committee and the Executive Council of the Presidency, whereas the Presidency passed the decision on April 5, 2013.

Librarians who assisted in the organization of the Forums were Ljubinka Vasić (1991-2010) and Biljana Jocić (since 2010) in cooperation with other Library and Academy employees.

April 2013

M. V

Сентандреја : српске повеснице / Динко Давидов. – Београд : САНУ ; Нови Сад : Прометеј : Покрајински завод за заштиту споменика културе Војводине, 2011

Српска стематографија : Беч 1741. / Динко Давидов. – Нови Сад : Прометеј, 2011

Говорили: академик Василије Ђ. Крстић
академик Јованка Калић
академик Димитрије Стефановић
академик Динко Давидов

У Београду, уторак 29. новембар 2011. у 13.00 часова.

СЕНТАНДРЕЈСКИ КРСТОВИ И БЕЧКИ ГРБОВИ

Данас ћемо на Трибини Библиотеке САНУ о два свечано опремљеним књигама: сентандрејска је сва у дугиним бојама, а бечка је графичарска, црнолинијска и прецизна. У њима је родно место научности њиховог писца, приређивача и тумача, у један мах таквог.

Јер, академик Динко Давидов четрдесет година изучава Сентандреју и споменике Будимске епархије. Нико није толико времена дао том послу и није колико и он објавио радова о уметности српске баштине у данашњој Мађарској.

Реч је о нарочито украшеним и полетним реченицама испуњеним књигама. Украси су: иконе и двери, зидне слике и сводови, портрети и надгробници, графике, фотографије, вињете, цеховски крстови, архитектонски детаљи, од којих памтимо близину кућа у стројој улици где се заљубљени могу држати за руке а притом бити у својим собама. Тамо се и са две стране отворени прозори дирају. Записи су с носталгијом, оданошћу и усхићењем. У оба оваква лика сентандрејска књига Динка Давидова јавља се као праг српске сеобе у северне крајине Мађарске. Арсеније Чарнојевић о таквим од невоље походима записао је:

„Од места до места
као лађа на пучини великог океана
бегству се дајемо...”

А потом остају трагови, разноврсни и разновремени, грађанске учености и господства. У њима су, додуше, седам торњева, седам себи из ината

подигнутих цркава, потом владике, књиге које су краснописали добегли Рачани од Дрине, стварносна проза Јаше Игњатовића, беседе Гаврила Венцловића, учитељска школа одатле 1816. враћена у Сомбор, а данас је тамо доказ за све – уметничка збирка из напуштених цркава и српских добара.

У ранијим књигама Динка Давидова о споменицама Будимске епархије има једна насловница на којој пише Сентандреја. У горњем делу светлоплавог омота, уписано је име града. Тако да је четврто слово у имену, на крају речи сент, ћирилично и штампано слово Т, заправо врх најлепшег сентандрејског крста. Црн, украсан, од кованог гвожђа, с четири слова С која су на четири стране отворена, на стабилном стубу, крст је ушао у реч, постао њен део. Такво спајање слова и крста главна је енергија Сентандреје. За многе је то први и последњи печат тамошње српскости.

Истовремено, академик Давидов је, плаховито и са успехом, штитио запуштене (недавно) фрушкогорске манастире, писао расправе, у низовима, и изучавао српску графику, с пуном пажњом ону из осамнаестог века, а највише, по природном реду, прву српску значајну књигу из времена просвећености, Стематографију, смајсторисану у Бечу 1741. Уз главног бакрописца Жефаровића, Динко Давидов је по заслугама, како и ради, именовао остале творце познате књиге која има неколико делова, писаних, и педесет и шест грбова „илирских” држава и области. У овогодишњој књизи о њима Давидов је у зеницу описа издвојио грб Србије, који је њен знак, с прекидима и малим изменама, од Карађорђа до данас.

Пред нама су две скупочене књиге академика Динка Давидова, у издању Прометеја, у сарадњи са САНУ и Заводом за заштиту споменика културе Војводине.

О тим књигама, о Сентандреји и српској баштини у данашњој Мађарској, о Стематографији и њеној лепоти фототипски без прекора пренетој, говориће академик Василије Ћ. Крестић, академик Јованка Калић и академик Димитрије Стефановић.

Реч иде њима а потом и аутору.

(Уводна реч уредника)

М. В.

ВАСИЛИЈЕ Ћ. КРЕСТИЋ

Читав свој радни век Динко Давидов посветио је изучавању уметничких споменика српског народа у осамнаестом и деветнаестом веку. Многе његове књиге, студије и чланци, а има их више од 200, посвећени су иконама, српским зографима, старој српској графици, српским

бакрорезима, манастирима и црквама. У изучавању тих области српске уметности Давидов је заорао дубоку бразду и стекао име једног од наших најпознатијих и најзаслужнијих историчара уметности новијег времена, Из великог научног опуса, као најзначајнија дела Динка Давидова поменућемо само нека, као што су: *Иконе српских цркава у Мађарској*, *Иконе српских зографа XVIII века*, *Српска графика XVIII века*, *Српски бакрорези XVIII века*, *Споменици Будимске епархије*, *Студије о српској уметности XVIII века*, *Срби и Јерусалим*, *Горња земља* и књига коју представљамо *Сентандреја српске повеснице*. Ваља поменути да Давидов има и публицистичко-литерарне склоности, па је и у тој области објавио књиге као што су *Огрешења*, *Знамења сеоба* и *Парусија*.

У поменутиим научним монографијама незаобилазно место и простор добили су културно-историјски објекти који се налазе у данашњој Мађарској, некадашњој Угарској. Сасвим је логично да из тих студија никако није могла бити изостављена и заобиђена Сентандреја са богатством својих, пре свега, сакралних споменика. У више наврата Давидов је њих проучавао и приказивао у књигама као што су *Иконе српских цркава у Мађарској*, *Иконе српских зографа XVIII века* и, посебно, у књизи *Споменици Будимске епархије*. Да је Сентандреја била у жижи научног интересовања академика Давидова сведочи и чињеница да је заједно са покојним његовим професором академиком Дејаном Медаковићем 1982. године написао и објавио књигу под насловом *Сентандреја*.

Читајући новоизашлу књигу Динка Давидова, *Сентандреја српске повеснице*, долазимо до закључка да њен писац није само научно заинтересован за тај симпатични градић крај Дунава, којем су Срби, избегли у Великој сеоби под патријархом Арсенијем Чарнојевићем, дали свој печат, већ да је и дубоко емотивно везан за тај избегли народ, за његову историју, његове потомке и за све што су Сентандрејци за собом оставили, а оставили су неизбрисиве трагове вредне дивљења и поштовања, који су заслужили да буду научно оцењени и литерарно описани. Те научне оцене и литерарне обраде сада се, после многих претходних писања, поново прихватио Динко Давидов. Одлучио је да о Сентандреји, њеној историји, која се тиче Срба, и њеним културноисторијским споменицима да једну сажету целину, један питањак, лако читљив а чињеницама богат текст. Дobar познавалац времена од Велике сеобе до наших дана, Давидов је својим стручним оценама о културним споменицима, које чине највећи и најзначајнији део књиге, дао један историјски и социолошки оквир. У тај не велики али зналачки написан оквир, Давидов је уклопио своја историјско-уметничка разматрања, која су таквим научним методом постала схватљивија и разумљивија.

Књига почиње сажетим описом Бечког рата, који је почео 1683. а завршио се Карловачким миром 1699. године. Како се у време тог рата, 1690, десила Велика сеоба Срба под патријархом Арсенијем Чарнојевићем, Давидов јој је посветио дужну пажњу зато што су Срби у време те сеобе

населили Сентандреју и њену непосредну околину. О сеоби Давидов не пише само на основу добро знаних и њему веома познатих извора. Он о њој, сасвим неконвенционално, пише онако како би могао да је сагледа и доживи емотивни песник или романописац. Тако, примера ради, Давидов казује о сеоби Срба: „Тога незаборавног лета Господњег пошли су на север, обзирући се често. Поглед им се заустављао на првим бреговима који закриваше видик. И завичај. Неки су певали, сузних очију. Била је то дуга, предуга прошеција – како се некад изговарало – која је, сва испрекидана, споро одмицала. Иза ње оста Стара Србија, Патријаршија, Призрен, Грачаница, Дечани, Девич... и стотине, стотине српских повесних знаменитости.

У том ходатајству, на застанку крај те чудесне богомоље засведене олисталим пролећним гранама. Тек да се прекрсте. Удисали су мирис шуме и тамјана. И би им лакше. Другима би жао што не остадоше дуже да приме нафору, али, ипак и они наставише даље. Поворка је, као река, неумитно протицала.

Претоварене запреге, доста оних на коњима, можда највише пешака са торбама, али и оних са пушкама о раменима.

Из неких кола чули су се јауци. У њима су српски устаници, аустријски добровољци, са турским ранама. Онда, из неких кола утихнуше јауци. Зауставише се. Људи се прекрстише, жене зајаукаше. А потом чу се глас калуђерски: вечнаја памјат, вечнаја памјат, вечнааја пааамјат...”

Добар познавалац политичких, друштвених, верских и других односа у Хабзбуршкој монархији, Давидов је, уз емотивне и литерарне узлете, успео да дочара уверљиву слику о Србима у Сентандреји, који су се нашли измешани са Мађарима, Немцима и Словацима. Он је указао на то како су се они с пуно успеха уклопили у нову средину, како су обнављали старе а градили нове цркве, како су се из привремених кућерака уселили и лепе сеоске и варошке куће, како су вредно радили, стицали имања и богатали се, како су из њихових редова израстали угледни грађани, како су постали несебични ктитори и дародавци. Посебно наглашава да српски грађани нигде нису показали такву киторску оданост и приложничку издашност цркви као у Сентандреји. Због тога, пише Давидов, стиче се утисак „као да је Сентандреја настала у једном даху, готово у једном расположењу”. У том месту, после сеобе, закључак је аутора, негована је најснажнија црквена и национална самосвест Срба.

Посебан одељак књиге посвећен је патријарху Арсенију Чарнојевићу који је за своје престоно место изабрао Сентандреју. Давидов пише о великом поштовању које је народ имао према свом архијереју, о његовим настојањима да сачува Србе од насилног унијаћења, о бризи око подизања богомоља и цркава, о тешкој борбу за очување и поштовање српских привилегија и о великим проблемима пред којима се нашао у време устанка Фрање Ракоција. Аутор је уверен да је патријарх дао да се преведу, препишу и у преписима умноже и разделе српским општинама привилегије

из 1690. па да су сентандрејски и будимски Срби били међу првима који су сазнали за њих. Како нема доказа о тој тврдњи, Давидов каже: „Ваш писац познаје ову епоху и моли да му поверујете да их је патријарх морао имати и да је наложио да се умноже...” Морам рећи да је у савременој историографији ово неуобичајен начин обраћања читаоцима, али да је симпатичан и коректан.

За историчаре веома су занимљиви подаци који се тичу пописа становништва у Сентандреји обављеног 1696. године. Већина тадашњих српских презимена настала су по занатима па тако имамо Марка Турчију, Михаила Ђебецију, Павла Чизмацију, Станишу Терзију, Станка Воденичара, Димитрија Касапина, Миту Папуцију, Стефана Рабацију, Илију Кујунџију и друге. Осим презимена насталих по занимању, Сентандрејци су носили презимена и по местима или областима одакле су се доселили. Тако имамо презиме Призренац, Пожаревљанин, Ужичанин, Њипровчанин, Темишварац и Бачванин. Највећи број пописаних имао је презимена која се завршавају на „ић” или „вић”, па се међу њима налази Стефановић, Константиновић, Абрамовић, Николић, Недељковић, Јовановић и друга. У поменутој години пописа у Сентандреји је било 989 старешина домаћинстава. Како је у оно време породица имала око 6 или 7 чланова, Давидов рачуна да је у вароши живело више од 6.000 становника, највише Срба, затим Мађара, Грка, Бугара и Далматинаца, тј, Срба римокатоличке вере.

Исте године када је извршен попис становништва Сентандреју су погодиле две елементарне непогоде. Најгоре ју је захватио тродневни велики пожар а затим поплава Дунава. Варош је тада тешко настрадала па се и број њених становника нешто умањио. Станишта Сентандрејаца у то време, после сеобе, била су подигнута на брзину, „од ћерпича или олепљеног плетера, покривена трском, сабијена у уске кривудавае сокаке и сокачиће.” „Живот у вароши”, како пише Давидов, „текао је према патријархалним навикама и обичајима, а њихове куће, занати и шаролика одећа коју су носили давали су Сентандреји изглед мале, живописне, левантске чаршије.” Осим трговином и занатима Сентандрејци су се бавили и земљорадњом, највише виноградарством. Занимљиво је да су потесима у свом атару давали, како наводи аутор, „лепе поетичне називе” као што су: *Бела вода, Брест, Водица, Девојачко брдо, Добра вода, Орлово гнездо, Трешњева вода, Царев врх* и друга.

Посебни одељак књиге посвећен је Српском привилегијалном сентандрејском трговачком друштву и занатлијским цеховима, њиховом начину пословања, друштвеном угледу и значају. У вези са угледом и значајем занимљиво је да су трговци и занатлије ословљавани као „поштенородни господари”, „почтени мајстори” и „честити грађани”. У том друштвеном слоју сентандрејских грађана било је највише ктитора и дародаваца, па не без разлога Давидов наглашава да „су они створили Сентандреју, њен спонтано настали урбанизам и архитектуру”. Најразвијенији и најугледнији

цехови у Сентандреји били су: ћурчијски, кожарски, чизмаџијски, абацијски и терзијски. Цехови су имали своје статуте којима су прописане обавезе и казнене мере за оне чланове који их се не придржавају. Тако, на пример, прописано је да се из цеха искључи „сваки мајстор који се ухвати у прељуби или блуду”. У року од године дана, од дана када добије мајсторско право, сваки мајстор морао је да се ожени. Ако то не би учинио, морао је да плаћа глобу. Калфе су морале да поштују мајсторе и пред њима нису смеле да пуше. Ако калфе нису ишле редовно у цркву, биле су кажњаване, морале су да буду учтиве, нису смеле да носе незакопчану дугмад на својим доламама, нису смеле да попију више од чашице вина, и то стојећи.

Више страница књиге Давидов је посветио Рачанима и зографима, преписивачима калиграфски написаних и богато украшених богослужбених књига и уметнички насликаних икона. Аутор нас је упознао са најзначајним епископима Будимске епархије у чијој надлежности је била и Српска црвена општина у Сентандреји и њених седам барокних храмова. Давидов није пропустио да нагласи да су будимски епископи усмеравали црквено-уметничке радове у читавој епархији па и у Сентандреји. Образованији од осталих грађана, епископи су „утицали на избор градитеља, иконописаца, дуборезаца, каменорезаца и других уметника и мајстора-занатлија. Архијереји су такође усмеравали сентандрејске ктиторе, трговце, занатлије и виноградаре да се одлуче за стилске промене и обнову црквене уметности”. Несумњиво заслужни за подизање и украшавање сакралних објеката и богатог уметничког блага Сентандреје, Давидов се позабавио и односом будимских архијереја према својим верницима. Он је указао на њихову строгост и грубост када су, под претњом унижавајуће казне „јармом”, покушали да обавежу грађане на долазак у цркву, да их одвикну од псовања и рада у празничне дане и недељом.

Са задовољством желим да истакнем да је на не великом простору, али рационално искоришћеном, Давидов у потпуности успео да прикаже време, друштвене, политичке, верске и културне односе, као и услове у којима се у Сентандреји, током читавог XVIII века, живело, радило и вредно стварало. Његовом књигом дефилију многи од тих стваралаца, било да је реч о преписивачима богослужбених књига, иконописцима, градитељима цркава, епископима, писцима или угледнијим грађанима сентандрејске вароши. Слика о Сентандреји и њеним житељима из XVIII века је потпуна и уверљива. Давидов ју је зналачки, са љубављу и лепим осећањем за време, људе и догађаје, описао и дочарао. Он није пропустио да каже да је прича о Сентандреји сва исказана у првом делу књиге, који се односи на XVIII век, јер у том веку је сентандрејско „барокно предисловије, потом барокни замах и цела њена уметничка суштина, завршно са облицима рокаја и неокласицизма”. У другом, дужем временском периоду сентандрејске прошлости, који захвата XIX и XX век, преовладавао је мирни ток збивања, без важнијих догађаја и у стваралачком смислу био је јалов. То је време када су Срби Сентандреје

почели да нестају. Нимало случајно Јаша Игњатовић није 1854. године у *Летопису Матице српске* написао да сентандрејске цркве „све празније бивају”, па је пророчки додао: „Још два три порода (генерације) па ће празне бити”, јер некадашње српство у сталном је умањивању.

Јашино предвиђање се остварило. Већ крајем XIX века у Сентандреји било је само 156 православних домова. У њима је живело укупно 617 „православних душа”. У XX веку процес асимилације је настављен, па је био чак и убрзан, тако да је 1924. године у Сентандреји био само 231 становник који се сматрао Србином. Тако мали број Срба није био у стању да одржава и поправља седам велелепних српских сентандрејских храмова. Осиромашена Епархија будимска и Сентандрејска црквена општина биле су принуђене да постепено уступају своје цркве другим верским заједницама. Оповачка црква уступљена је већ 1913. године реформатима, Типровачка је 1938. а Збешка 1948. предата римокатолицима. Имајући у виду овакво стање Давидов је написао: „Данас су Срби присутни у Сентандреји готово симболично, али су присутни историјски, заправо, културноисторијски. А то присуство је, по српским споменицима, драгоцено а у моралном смислу узвишено.” Све те споменике, посебно седам сентандрејских цркава, са свих могућих аспеката, до појединости је проучио и у овој књизи приказао академик Давидов. У том приказу, који чини највећи део књиге *Сентандреја српске повеснице*, читалац се може упознати с пројектима и пројектантима градње цркава, временом њиховог настанка, мајсторима који су је градили, проблемима који су настајали приликом градње, епископима који су предводили изградњу, финансијским проблемима, послодавцима, иконописцима, распоредом икона на иконостасима, уметничкој вредности икона, проблемима око одржавања и обнављања оштећених цркава и читавим низом других питања. Да би заокружио представу о културноисторијским споменицима и њиховој уметничкој вредности, Давидов је више страна своје књиге посветио Музеју Будимске епархије. Само оснивање тог музеја он оцењује као најзначајнији културноисторијски догађај XX века у Сентандреји, зато што та установа чува уметничке вредности Српске православне цркве, што је драгоцен ризница српског културног наслеђа „која оличавају стварно и духовно присуство српског народа у некадашњој Угарској током неколико векова”.

Књига *Сентандреја српске повеснице* има попис извора и литературе којима се аутор служио, списак личности и географских појмова и кратку белешку о аутору.

На крају истаћи да је монографија о Сентандреји заједничко издање Српске академије наука и уметности, издавачке куће „Прометеј” и Покрајинског завода за заштиту споменика културе Војводине. Она је штампана на бездрвној хартији и богато је илустрована стручно одабраним фотографијама из Збирке Сентандрејског одбора САНУ, Збирке Музеја Епархије будимске, Покрајинског завода за заштиту споменика културе

и Збирке старих разгледница Душана Салатића из Новог Сада. Колико је писани део књиге богат чињеницама и пријатан за читање – толико је илустративни пријатан за око и у функцији је онога што је написано. Књига је лепа онолико колико је била и остала лепа српска Сентандреја са свим својим изузетно вредним културноисторијским споменицима.

ДИМИТРИЈЕ СТЕФАНОВИЋ

Први сусрет са књигом академика Динка Давидова спонтано ме је узбудио. Како сам прелиставао странице, завеса српских повесница се постепено дизала. Испуњавала су ме и духовна и физичка доживљавања. Духовна, јер сам се сретао са вером наших предака без које не би било седам сентандрејских православних цркава, а физичка, што сам листајући ову прелепо написану и опремљену књигу пустио по коју сузу туге, али много више суза радосница. Зашто сузе радоснице? Зато што нам је Динко Давидов омогућио да се упознамо са српским повесницама, којима и ми у овом здању припадамо. Као што у тропару светом кнезу Лазару стоји: **уручени ти талант добрим трудом удвостручио јеси**, тако нам је и наш аутор поклонио део резултата свог вишедеценијског истраживачког рада и залагања да богату духовну и материјалну ризницу наших заслужних **председших** / предака **на свет изнесе**, како каже Корнелије Станковић и додаје „посао овај мени је био светиња. Ја сам у њему гледао аманет народни.”

После ове личне исповести време налаже да представим књигу. Она заслужује да се о њој одржи цело предавање јер садржи мноштво података о недовољно познатим деловима српске историје.

Сентандреја је назив прихваћен од средњовековног манастира **Sanctus Andreas**.

Стручњацима је знан данас већ антологијски запис Милана Кашанина: „Нема два места која су више слична него Сентандреја и Хиландар, иако се чини да нису ништа налик. Нигде није српски барок, у светлости слободног живота чист као у Сентандреји, ни српски средњи век, кроз византијску и медитеранску културу, жив као у Хиландару...”

Сентандреја је на супротној географској тачки, одјек Хиландара. Високи звоници њених китњастих цркава, ковано гвожђе на капијама, иконостаси, столови, певнице, надгробне плоче, гробови, световне грађевине са забатима, тремовима и косим црвеним крововима чине од ње најранију и највећу творевину барокнога стила. Сентандреја на Дунаву усред Мађарске, и Хиландар на Јегејском мору у Грчкој, јединствена су два примера грандиозних споменика које је један народ подигао у туђој земљи, ван својих државних граница.”

Најкраће о садржају који следи хронолошки ток. Свако поглавље има неколико подналова. Наводимо само поглавља:

После ауторовог **Предисловија** осамдесет страница посвећено јесте општем прегледу Сентандреје. Описани су затим распореди икона на иконостасима Саборне, Преображенске, Благовештенске и Пожаревачке цркве.

Следе подаци о три отуђене цркве : Ципровачке, Оповачке и Збеске.

Излагање на тридесет страница односи се на Музеј Будимске епархије који ће ускоро бити пресељен у зграду Препарандије која је враћена цркви.

Следи **Реч на крају**, али није крај, јер додатак доноси **Успомену Јаше Игњатовића**.

После библиографије и индекса на самом крају је омаж писцу књиге.

Из богатог садржаја издвојио сам кратке податке о три архијереја, мада су сви значајни.

Немогуће је изоставити патријарха Арсенија Чарнојевића. Њега су називали „општи отац и учитељ, свети стари, богодаровани”. „Осим Лазаревог култа и светосавског, који је у угарској земљи био главни стуб српског верозакона – у Сентандреји је брижно чуван и спомен на Арсенија Чарнојевића.”

Веома је поучан пример епископа Дионисија Новаковића који је осветио обновљену Саборну цркву 1764, чије је поједине радове из историје богослужења са старог језика превео и критички објавио овде присутни архијерејски намесник др Владимир Вукашиновић.

О митрополиту београдско-карловачком Мојсију Петровићу рецимо да је заслужан за добијање руских богослужбених књига по којима се данас служи у свим српским православним црквама широм света. Довео је и грчке светогорце да предају појање.

Пошто смо временски ограничени, поменимо само Саборну троимену цркву: Саборна, Успенска или Београдска, на узвишеном брегу изнад вароши. „У њеним темељима, иконама, матичним књигама, парусијама, епитафима, у звуку њених звона, као да је похрањен и именован знаних и незнаних њених ктитора и приложника, Сентандрејаца. Сви су се они овде узвисили у веку просветитељства.”

Споменимо и драгоцене рукописе Кипријана Рачанина и Гаврила Стефановића Венцловића (оба из средине 18. века) који су похрањени у нашем Архиву. Вредни сарадници Библиотеке Матице српске објавили су до сада 14 књига у серији *Тирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске*.

Спомена је вредан и Василије Остојић, један од најплоднијих сликара друге половине XVIII века. Он је насликао иконостас Саборне цркве.

Дирљива је искрена повест Динка Давидова о његовом дугогодишњем истраживачком раду из којег је изникла љубав према Сентандреји. Заинтересовани читалац ће открити да је Динко Давидов зналачки користио изворе и литературу. Вредно је спомена да је аутор успешно користио неизмерно богатство нашег старог говорног и писаног језика. Изложио га је на разумљив и једноставан начин, усклађујући га са књижевним

приступом. Упознао нас је са трајно силазно-узлазном линијом наше прошлости. Можда ће и понеког читаоца ова књига подстаћи да, уколико није, посети Сентандреју, а оне који су доживели Сентандреју, да их још више обогати.

Најзад можемо бити поносни што припадамо народу који је у туђој земљи не само оставио споменике и трагове о свом постојању, већ је и стваралачки допринео да српске повеснице значајно обогате средину у којој су живели.

Преостају нам више захвалности.

Прва:

Вјечнаја памјат свим усопшим Сентандрејцима – споменимо само оне које смо познавали:

заслужну породицу проте Душана Вујичића и његова два сина Стојана и Тихомира, као и ученог и скромног Георгија Хузвика.

Друга:

Благодарност Динку Давидову за дар свом народу – део тиража дарује Епархији будимској.

Најзад:

Благодарност оним малобројним сународницима који данас својим присуством и животом представљају национ коме од давнина припадају. Они сведоче одакле су, ко су и свесни су свог порекла.

Зар стих **Ми же Сентандрејци славни целог свјета** *симболички* не подсећа на део наше националне и културне историје, уграђене у душе не само Сентандрејаца већ и свих потомака који су свесно или несвесно путем Доситеја и Вука довели до Матице српске 1826. до Друштва србске словесности 1841, до Србског ученог друштва и најзад до Српске академије наука и уметности? Свима је заједничко ПРОСВЕШТЕНИЈЕ НАРОДА.

Послушајмо текст прве две строфе и уживајмо у *Сентандрејској химни*:

Дивни во дјеље, и сво Подунавље,
 Всај Србија знајет, за велико славље.
 Николај, Николај,
 всјесвјатјејши помагај,
 всјесвјатјејши,
 Бог тја избрал от избраних.

Ми же Сентандрејци, славни всјего свјета,
 И живили сполу, на многаја љета.
 Николај, Николај,
 всјесвјатјејши помагај,
 всјесвјатјејши,
 Бог тја избрал от избраних.

Многаја љета!

Капија Балкана : брзи водич кроз прошлост Београда / Светлана Велмар-Јанковић. – Београд : Стубови културе, 2011

Говорили: дописни члан Драгољуб Р. Живојиновић
проф. др Радивој Радић
академик Светлана Велмар-Јанковић

У Београду, уторак 6. децембар 2011. у 13.00 часова.

КАПИЈА НАД УШЋЕМ

– О чијој ће књизи данас да говоре дописни члан Драгољуб Живојиновић и професор Радивој Радић?

– Слушаћемо их како говоре о књизи академика Светлане Велмар-Јанковић.

– Зар није мало необично да историчари говоре о књизи водеће српске савремене књижевнице?

– Није необично, јер је госпођа Велмар-Јанковић писац романа о свом граду, и то упамћених, превођених, награђиваних, готово документарних, на књижевни начин, разуме се, који нису могли настати без разбистравања историјских чињеница на многим местима.

– Нису, дакле, историчари постали књижевни критичари, нити је књижевница сасвим прешла на њихово место?

– Историчари ће радити свој посао, као што Живојиновићу и Радићу иде од руке (то знамо), а књижевница је на казивачки начин, поступно, хронолошки, од сингидунумских плоча до прошловековних ратовања, у огромном распону, написала историју свог града, рекавши да је то *брзи водич* јер је пређено време огромно, с илустрацијама које бисмо радије гледали заједно, у другом делу, где не рањавају текст, ни бива обрнуто.

– Колико је година било потребно за низаницу београдских векова?

– Онолико година колико их је дала својим романима и још седам, непрекиданих, по наруџбини Стубова културе, за писање *Капије Балкана*.

– Тако се зове књига?

– Тако: *Капија Балкана*.

– А где би могла бити капија Балкана?

– У Београду.

– А где посебно, где је капија најлепша?

– Онамо одакле се удаљава најлепши поглед београдски, чији је Светлана Велмар-Јанковић наследница.

– Је ли то Калемегдан и поглед са њега?

– Јесте. То је Калемегдан и Ушће пред Калемегданом.

– Да ли кроз *Капију* улази Европа или кроз *Капију* излази Балкан?

– Исто је. Важно је да су заједно.

– А да ли у Ушћу Балкан увире у Европу или Европа извире из Балкана?

– И то је исто, и није исто. А зашто баш тако, чита се у београдској историји, на шест стотина страна, повећих, где се чини да једно те једно бива у сваком добу, а на други и друкчији начин. О томе, у слаповима поетизованих детаља, бистрореко, пише на *Капији Балкана* Светлана Велмар-Јанковић.

– Који је први наслов у књизи и које су прве реченице у њој?

– Први наслов је „Водич почиње своје *казивање*”, а под њим је цео одељак овакав:

„Прича о Београду је повест о граду којег, кроз векове, сви освајачи хоће само за себе и зато га сви прво руше, а потом подижу, најчешће из пепела.

Тврђава на граници европског Истока и азијског Запада, овај град је и стражарница над водама двеју великих река, Саве и Дунава, видиковац над панонским равницама, капија на улазу у увек претећи Балкан. Средиште је многих и различитих богатстава и такав, изазован и привлачан.

Рушен је, колико се зна, 37 пута у последња два миленијума. У неком од 20 векова, дакле, и у неколико наврата”.

– Тако, историја се отворила. О њој ће историчари и дама која је отворила капију.

(Уводна реч уредника)

М. В.

РАДИВОЈ РАДИЋ

Особита ми је част и велико задовољство да данас могу да учествујем у промоцији најновије књиге госпође Светлане Велмар-Јанковић. Притом, моје задовољство у најмању руку проистиче из два разлога. Први, рекао бих и важнији, односи се на велико уважавање које имам према њеном опусу и књижевном сензибилитету, а други, такође битан, да је у питању књига која је окренута прошлости, једним делом и према епоси средњег века којом се и сам бавим. И, напослетку, није без значаја ни чињеница да смо Светлана Велмар-Јанковић и ја аутори издавачке куће „Стубови културе”.

О Београду и његовој прошлости може се писати на разне начине. Песници су га својим римама овековечили у великом броју песама. Тако, на пример, Десанка Максимовић Београду бодро поручује:

„Дочекај старост река и планета,
планине, њиве, степе и саване,
широкогрудни грађанине света ...”

На другој страни, Васко Попа му се обраћа стиховима у којима је метафорички згуснута читава повест Београда:

„Бела си кост међу облацима
Ничеш из своје ломаче
Из преоране хумке
Из развејаног праха
Ничеш из свог нестанка.”

Наравно, о прошлости Београда може се писати на научно-истраживачки начин, ослањајући се на расположиве историјске изворе и консултујући постојећу веома разгранату литературу, а притом поштујући сциентистичка начела. Таква је, на пример, већ класична студија академика Јованке Калић „Београд у средњем веку” или др Марка Поповића „Београдска тврђава”, као и низ других у којима је осветљена прошлост наше данашње престонице од најстаријих времена до средине друге деценије XX stoleћа.

Госпођа Светлана Велмар-Јанковић прегла је да пише о повесници Сингидунума, али изабрала је средњи и сва је прилика најтежи пут – решила је да о Београду пише на литерарни начин, али строго поштујући историјске чињенице. Унапред је, дакле, себи задала веома тежак и захтеван задатак, али, то одмах морамо истаћи, испунила га је на најбољи могући начин.

На том дугачком путу, који се мери stoleћима, као из заседе чекало ју је мноштво препрека и непознаница. Разлог за то лежи у једноставној чињеници да та дуга повесница није на исти начин премрежана историјским изворима – постоје и векови у историји Београда о којима се готово ништа не зна. Све то је умногоме отежавало писање, па је њен посао у неким деловима књиге, или „брзог водича”, како га она скромно, али и веома проницљиво назива, наликовао подухвату палеозоонтолога, учењака који на основу сачуване једне кости некаквог давно изумрлог организма, мамута или тираносауруса, на пример, знањем и креативном имагинацијом васпоставља целину његовог диновског скелета. Књига Светлане Велмар-Јанковић, на којој је радила пуних седам година, о чему сазнајемо из њеног обраћања читаоцима на самом крају излагања, обухвата огроман временски одсечак. Она полази од најстаријих времена и зауставља се у бурним данима уочи избијања Првог светског рата.

Уопште, читајући књигу „Капија Балкана” Светлане Велмар-Јанковић суочавамо се са методолошким начелом које се најједноставније може објаснити и сажети у синтагму „строго контролисана имагинација”. И сама ауторка, у објашњењу свог књижевног поступка, осим на имагинацији, с

правом инсистира и на интуицији која је неопходна свим онима који се отискују у нека давно прошла времена и покушавају да их спознају и да им на неки начин изнова удахну живот. Језгровито речено, пред читаоцима се појавила књига која је раскошан спој велике ерудиције, што је чињеница на којој нарочито истрајавам, и чудесне имагинације, што је, опет, чињеница на којој инсистирам и као историчар и као представник групације коју најчешће означавамо изразом „шира читалачка публика”.

Дакле, поштујући сачуване историјске артефакте, које је помно и прецизно проучила, али посматрајући их кроз призму књижевника са особеним сензибилитетом, госпођа Велмар-Јанковић доноси једну питеорескну панораму најпре древног Сингидунума, па онда и Београда, града који је мењајући имена и господаре проживео једну узбудљиву и бурну повест. Она ни за тренутак себи није дозволила да разбарушена маштовитост литерате у њој наткрили строгог историка. То, наравно, није нимало лак захтев и о њему је проговорила такође на крају књиге, обраћајући се својим читаоцима. Напротив, на многим местима писање је наликовало на опасно ходање по сасвим клизавој ивици. Ипак, госпођа Светлана Велмар-Јанковић га се држала доследно и сасвим успешно, па није упала у замку да скрене на неку несигурну странпутицу која не би била покривена подацима из историјских извора. На самом крају књиге, за оне међу радозналим читаоцима који ће пожелети да крену њеним истраживачким стопама, она доноси и велики списак коришћене историјске грађе и одговарајуће научне литературе, што чини низ од безмало сто педесет библиографских јединица.

Својевремено се могла чути крилатица о Београду коју су исковали Турци. Освајачи Балканског полуострва су град на ушћу Саве у Дунав наводно назвали „кућом ратова”. У науци је то чак био и предмет озбиљне академске расправе чије подробности остављамо по страни. Премда се показало да речена крилатица није издржала строги суд методологије историјских истраживања, сматрам за сасвим сходно да се у овом случају може применити она италијанска максима да ако није тачно „барем је добро измишљено”.

У овом случају, сви проучаваоци прошлости Београда, чак и они најстрожи у својој непристрасности, сложиће се у томе да је овај град заправо сасвим заслужио ту домишљату синтагму – „кућа ратова”. Заслужио је то јер је столећима збиља бивао поприште разних сукоба, од оних које бисмо помало патетично, али стога и не мање тачно, могли означити и као „судари цивилизација”, до оних локалних који су такође испуњавали његову повест. Уосталом, Светлана Велмар Јанковић на самом почетку своје књиге износи неприкосновено егзактан податак да је „рушен, колико се зна, тридесет седам пута у последња два миленијума” и одмах математички прецизно додаје „у по неком од двадесет векова, дакле, и у неколико наврата”. Да се послужимо једном излизаном, али у овом случају сасвим подесном флоскулом: Београд је са историјом „на ти”!

Док читамо књигу „Капија Балкана: брзи водич кроз прошлост Београда”, пред нашим се очима, као у старим кинематографима – да се послужим помало старинском терминологијом која ће свакако бити јаснија старијим генерацијама – смењују слике разних епоха историје овога града. Дефилују разнолика племена, од којих су нека недовољно упућеном савременом читаоцу прилично загонетна и готово да не значе ништа. Келти, Скордисци, Остроготи, Визиготи, Хуни, Авари, Словени – набрајамо само нека од њих. Сви они су одиграли одређену улогу у историји Сингидунума, чије се словенско име Београд, као што је познато, први пут помиње у IX веку – у писму папе Јована VIII од 16. априла 878. године.

Своје место у књизи Светлане Велмар-Јанковић заслужено су нашле и судбине такозваних малих људи, оних које обично сврставамо у уопштenu одредницу „ћутећа већина”, а о којима готово да није остало никаквих историјских трагова. Тако, на пример, она помиње и натпис на надгробном споменику, ископан код зграде на Булевару краља Александра која носи бр. 52а, натпис који региструје злехуди удес једне петогодишње девојчице. На њему стоји записано: „Овде почива Атија, кћи Сотирова, која поживе пет година!” Или сличан надгробни натпис у којем један римски војник-ветеран тугује над прерано преминулим сином. На самом крају натписа можемо да прочитамо потресне реченице: „Отет је из загрљаја свог оца, као што рало откида цвет од земље. Но цветић ће поново да цвета у пријатним ливадама. Али ја тебе мртвога више не могу да оживим!”

За разлику од првог дела књиге, оног који се односи на античку епоху и средњи век, у којем је била осуђена на врло ретке, оскудне и спорадичне податке, и, као последица таквог стања, на врлудаво и каткад несигурно пипање у помрчини, у другом, знатно већем делу књиге, Велмар-Јанковић је била суочена са сасвим другачијим невољама. Ради се о раздобљу о којем је сачувана огромна изворна основа, а у вези с тим и замашна и често опречна секундарна литература, па је њен задатак био да се разабере у том мору података и преточи их у питко штиво. Управо на тим страницама она је показала и драгоцен дар за сажимање које је, као и у првом делу књиге, праћено надахнутом литерарном надградњом.

Када се после прочитане последње странице књиге „Капија Балкана: брзи водич кроз прошлост Београда” склопе њене корице остајемо преплављени снажним утисцима и утонули у размишљање о историји једног града и његових становника кроз дуге историјске епохе. Притом, читаоцем господари осећање које је својеврсна мешавина узбуђења и туге. Неки од нас ће свакако пожелети да госпођа Велмар-Јанковић, на исти овакав начин, напише и преостали део историје Београд, онај који траје једно столеће и почиње са Првим светским ратом, а завршава се управо у данима којима сада присуствујемо.

Убудуће, када будем долазио на плато Горњег града калемегданске тврђаве или стајао код споменика Победнику, простор за који Светлана

Велмар-Јанковић записује „одакле се отвара не само најлеши поглед на ушће, него и најбољи преглед свег што се збива на обалама и водама двеју река” унеколико другачије ћу посматрати утапање Саве у мутне воде Дунава, небодере и друга здања Новог Београда или ерупцију хлорофила на Великом ратном острву. Мој поглед, који ће неминовно сезати у далеку прошлост, биће још слојевитији и потпунији јер ће бити обогаћен и сликама које нам је у својој књизи подарила Светлана Велмар-Јанковић.

СВЕТЛАНА ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ

Допустите ми да вам од срца захвалим што сте сви данас овде, и присуствујете разговору о мојој књизи Капија Балкана. Имала сам намеру да, после уводне речи господина Вуксановића и излагања господе Живојиновића и Радића, додам и своју „Реч на крају” из књиге о којој се говори, али сам одустала, и одмах ћу вам рећи зашто сам одустала. Синоћ сам поново нашла, или је боље ако кажем да сам је поново открила, једну реченицу Ива Андрића, пролазећи кроз његове књиге *Знакови поред пута* и *Црна свеска*. Тражила сам, као што погађате, подршку и подстрек сопственој мисли, што често радим, нарочито ове јесени, али претпостављам да сви призивамо, не само у тренуцима заморености, Андрићев дух и мисао. У пуном свом значењу показала ми се, и приказала, ова Андрићева забелешка о Београду:

„У Београду”, записује Андрић, „осећате стално да је живот тежи, али и скупоценији него у многим другим градовима, да човек овде живи са већим улогом и са тежим ризиком и да сви, и они који губе и они који добијају, имају сразмерно више од живота.”

Та ме је Андрићева мисао, уз његову процену равнотеже београдског духовног усуда, осветлила у прави час, и знам: добила сам неслућено много, радећи на овој књизи, и од познавања Београда и од сазнавања сопственог постојања. Свесна сам да ова књига никако не би могла да настане да се није ослањала и ослонила на постигнућа посвећених истражитеља у нашој историографији, и Балкана, и Србије, и Београда.

Њиховим многим, а значајним остварењима у историјској науци, дугујем за снагу што ме је држала и подржавала у улози водича кроз прошлост Београда, којој сам се предала. Свима њима, бројним претходницима и драгоценим савременицима, градитељима српске историјске науке, упућујем велику хвалу за ненадокнадива умна и морална давања: племенит је сваки трен у којем људска мисао обасја смисао човековог трајања.

Хвала вам, свима, на овом богатом дану.